

Debreczen színészete 1811-ben.

A vidék színészete alatt nem szoktak rendesen valami kiválóbb minőségű intézményt érteni. Ez a felfogás még e század elejével is olyan általánosan elterjedt volt, hogy a magyar színészet egyik leg-lelkesebb barátja, Kulcsár István is azt írta 1806-ban a Hazai Tudósításokban, hogy el nem képzelheti az okát annak, hogy az 1796-ban eloszlott társaság tagjai, „melyek még *Debreczenben, Váradon, Kolozsvárott* játszanak, a *tökéletességhez oly kevéssé közelítenek.*“ A baj okát részben abban találja, hogy a „bujdosó német társaságok“ az ország minden részét „feslett életökkel rontották, adósságtételeikkel számtalanszor károsították“ és bár ekként a színészet ügyének fölöttebb ártottak, a „német nyelv megkedveltetésére, elterjesztésére sokat használtak.“ A vidéki magyar színészet e szerint kettős küzdelmet folytatott e század elején: ott, hol előtte német színjátézők fordultak meg egy városban, erkölcsös életével kellett a bujdosó német társaságok által a színészet hitelén és tekintélyén ejtett csorbát kiköszörölni, s a hol idegen társaságok nem találtak barátságos tanyára, mint Debreczenben, ott a színészet iránti közönyt, sőt ellenszenvet kellett leküzdeniök. Kulcsár, egy 1806. évi debreczeni levél alkalmával figyelmeztette a közönyöseket arra, hogy Richelieu bibornok sem tartotta méltóságán alóli dolognak az írókat drámák írására buzdítani és így a magyarnak sem kellene megvetni a játékszínt. Főleg pedig az a körülmény érdemel figyelmet, hogy ezek a német társaságok, az idegen dolgoknak túlságos szeretete miatt nálunk sokkal jobban portáltatnak, mint azt tényleg megérdemelnék. „Szemérmes elpirulással meg kell vallanunk, — végzi Kulcsár — hogy ezekhez képest *a magyar, mint jövevény, úgy vagyon a maga hazájában.* Ismerjük meg ebbeli gyengességünket és foganatos eszközökről gondoskodjunk.“

Ha betűszerinti értelemben vennők az elnéző Kulcsárnak ezt a nyilatkozatát, a vidéki magyar színészet jelentőségéről e század elején nagyon is kedvezőtlen véleményt kellene alkotnunk. Csakhogy nem kell elfelednünk, hogy Kulcsárt erre a nyilatkozatra: a magyar színészet csekély fejlettségére, egy átutazó idegennek debreczeni levele indította. Ez az idegen megtekintvén a debreczeni előadások egyikét, ezt írta a Hazai Tudósításoknak: „A játék közt mély bú s szomorúság fogta el szívemet, a midőn látnom kellett, hogy Ernyit kivévén, a ki középszerűen játszik, alig volt egy, *a kit unalom és undorodás nélkül nézni lehetett volna.*“ Ez a levélíró nagyon elfogult ember lehetett, mert alább meg ezeket a, színészeinkre és a debreczeni közönségre egyaránt sértő dolgokat tudatja: „De vajjon Debreczenben — kérdé — e többnyire újoncz és talán mesterlegényekből s leányokból vált játszó, kitől tanulhatták meg tsak azt, hogy kell megállani, lépni, vagy magát meghajtani? holott *az egész debreczeni közönségben igen durva erköltsöket tapasztaltam.*“

Némi igazsága lehetett a debreczeni levélírónak, mert az a színészcsapat, mely mint egy új raj röpült ki a kolozsvári anyaköpiüből, az erdélyi színtársulat legfiatalabb gárdáját képezte, de a mely ugyanazon tagokból állott, a kik a szegedi kerülő úton 1807-ben Pestre jutottak s ott 1815-ig nagy becsületére váltak a magyar színügynek. A kolozsvári fő-csapat *Kocsival, Sáskával, Jantsóval* stb. Marosvásárhelyt szerepelt 1806. május 11-étől augusztus 14-ig — erre pedig éppen nem illett az a kijelentés, hogy a „tökéletességhez oly kevésbé közelítnek.“ Nemsokára Maga Kulcsár személyesen is meggyőződhetett, hogy ama Pestre került debreczeni színtársulat sokkalta jobb a hírénel.

A vidéki magyar színészet jelentősége e század elején tényleg sokkal nagyobb, semmint azt első tekintetre gondolnók. Hazai viszonyainkra, meg a magyar színészet centrifugális fejlődési menetere figyelemmel, századunk első évtizedeinek vidéki színészete komoly méltánylást érdemel. Egy valódi magyar központ és az innen kiáradó szellemi irányok hiánya oda munkálnak, hogy a pénzügyi nehézségekkel küzdő s a szellemiekben is teljesen magára hagyott színészet a vidék nagyobb városait kénytelen fölkeresni. Itt a magyar érzelmű hatóságok hivatalos támogatása, egyes adakozók lelkes kitartása mellett tovább tengethette küzdelmes életét és bár ide-oda kapkodva, lehe-

tőleg megfelelni iparkodott egy oly pályán, melynek közművelődési jelentőségét, ha nem mindannyian, de sokan kezdték legalább fel-fogni és elismerni. E vidéki központok elseje, még a mult század végéről, Debreczen. A pesti színészet első hajótöröttjeivel itt találkoznak 1798-ban. Később a kolozsvári színészet egyik nyári meg-állapodó helye lesz. E kis oldalerecske folyton szélesebbé válik, úgy, hogy e század első évtizedeiben, körülbelől 1808-tól kezdve, medréből veszi táplálékát a vidék második központja: Nagyvárad színésze is. A *debreczen-nagyvárad*i színészet kapcsot képez a *kolozsvári* és *pesti* között 1807-től 1815-ig, ezentúl egypár évig uralkodó szerepet játszik, mignem 1818-tól Székesfehérvár igényli magának teljes joggal az elsőség dicsőségét. Ettől az időponttól kezdve 1825-ig nincs a székesfehérvárinál kiválóbb, összetanultabb társasága a vidéknek, mert bár 1821-ben meg is nyílik az első állandó színház Kolozsvárott, ennek elsőrendő jelentősége inkább a pozsonyi szét-ozslással 1826-al kezdődik. A pozsonyi balsikertől számítva nagyon tarka, de változatosságában inkább elszomorító képet mutat a magyarországi színészet. Szerencsére nem a haszonvágy tartja a lelket bennök s így Kolozsváron kívül 1828-tól számítva Kassa azon központ, mely a magyarországi színészet legjobb erőit egyesítvén, nevelőiskolája lesz színészetünknek.

E vidéki központok elsejének, a vidéki színészet magyarországi kiinduló pontjának, Debreczennek színészeti viszonyai e század elején sok tekintetben tanulságos adatokkal szolgálnak egy vidéki magyar város szellemi élete történetéhez, de sok tekintetben kiegészítik, magyarázzák is azon rajtot, melyet a nemzeti játékszín egyetemes története a vidéki színészetéről csupán főbb körvonalokban állíthatott elénk.

A színlapokat, úgy látszik, nem tekintették nálunk a műveltség-történet oly becses adalékainak, mint a minőknek valóban tekinthetők, mert ez esetben a városok levéltáraiban, vagy a nyilvános könyvtárakban azoknak legalább egy teljes példányát bírnók. A régi színlapoknak teljes gyűjteménye ma már sehol sem található föl. A legbecsesebbek e nemből a kolozsvári Múzeum-Egylet színlapgyűjteményei a *Jantsó*-, a báró *Kemény Sámuel*- és a *Kocsi Károly*-félék, melyek főképpen *Kolozsvár*, kis részben *Szeged*, *Debreczen*, *Nagy-Várad*, *Maros-Vásárhely* színészei történetére nézve

nyújtanak megbecsülhetetlen fontosságú adatokat. Debreczenről tudjuk, hogy ott külön „protucollumot“ vezettek a színi előadásokról, de ez a becses gyűjtemény elkallódott s már csak a nyomtatásban ránk maradt színházi zsebkönyvek adataiból, néhány egykorú színlap maradványából kell megalkotni azt a vázlatos képet, mely a vidéki magyar színészet multjára nézve útbaigazító, magyarázó.

Nem tekintve azt, hogy e vidéki zsebkönyvek ma már egy-egy könyvtár ritkaságai közé tartoznak, mert mint affajta „apróbb nyomtatványok“ úgy sem részesültek a külön gondozás szerencséjében, fölöttébb nagyra kell becsülnünk pl. a debreczeni színház 1811-iki zsebkönyvét, mely az e fajtájú kiadványok legrégibbjei közé tartozik. 1) A csinosan kiállított füzetecske címlapjának rajza ma is becsületére válnék egy ilyen fajtájú vidéki nyomtatványnak. Rendesen a társulat sugója adta ki a zsebkönyveket és ennek a debreczeninek pl. az kölcsönöz nagyobb érdeket, hogy a társulat kiadó-sugója 1811 ben *Udvarhelyi Miklós* volt a későbbi magyar színészet egyik kitűnősége. Ez a tény is igazolja, hogy a régi magyar színészek — mint azt Szigligeti írta — nálunk lámpagyújtogatáson és sugói működéssel kezdték művészi pályájukat. A zsebkönyveket illő reverentiával ajánlották ezek a sugók a társadalmi ranglétra minden fokán elhelyezkedett nagylelkű pártfogóiknak pl. ezuttal Udvarhelyi „A Tekintetes s Vitélő Hazafiaknak, Nemes Szabad Királyi Debreczen Városa Érdemes Polgárainak És az Egész Közönségnek.“ Az e gyűjteményben lévő és „A Magyar Nyelv Hatalmas Támogatóihoz írott Köszöntő Versek“ alázatoskodásait, magasztalásait nem szabad a mai kor szempontjából tekinteni. A rang és tekintély tisztelete különben is nagyobb volt e század elején, mint manapság. A színész, kinek egész létele pártfogóinak kegyétől függött, a legkevésbé vonhatta ki magát e szokás alól. Mégis távol állt tőle — legalább a kiválóbb tár-

1) *Magyar Játék Színi 'Seb Könyv* az 1811-dik eszt.-ről. Lajstroma az 1811 Esztendőben előadott Játékoknak. N. Szabad Királyi Debreczen Városában. 32 r. 32 l.

A debreczeni színháznak első nyomtatott zsebkönyve 1810-ből való és a debreczeni ev. ref. collegium könyvtárának egyik becses ritkaságát képezi. Ez a példány azonban ezuttal nem volt megtalálható s csakis az 1811-ik évről szőlőt kaphattam használatra egy pár évvel ezelőtt Géresi Kálmán úr szíveségéből.

sulatok tagjainál — a komédiás könyörületességért esdő meghunyászkodása, mert nemcsak maga érezte, de mások is elismerték, hogy a magyar színész első sorban nemzete ügyét szolgálja és az a mesterség, a melylyel ennek érdekét mozdítja elő, méltó is a nemzeti ügy komolyságához, szentségéhez. Az Udvarhelyi versének egyik szakasza is azt a véleményt támogatja, hogy a közönség pártolása első sorban a nemzeti ügyet érdekli:

„Ti Nagy Érdemü Főbb Rendek!
 Kik eddig is Hazátok'
 Csinosodását általunk
 Hivenn támogatótok;
 Vegyetek oltalmatokba
 Ezután is bennünket
 És Játékszínünkel együtt
 Édes Anyanyelvünket:
 Hogy Használhassunk tovább is
 Szeretett Nemzetünknek
 Láthassuk hasznos sikerét
 Szent igyekezetünknek,
 Ekkor aztán minden Magyar
 Ezt kívánja: Éljetek!
 A Virtus oszlopámn fénylen
 Örökké nagy nevetek.“

És éppen e helyzetből kifolyólag, az egyes hatóságok komoly, bár a pénzügyi nagy terhek miatt többször elernyedő támogatása oly helyeken, mint Debreczen, továbbá Nagyvárad, Székesfehérvár, Miskolcz, Kassa, a színészt erkölcsileg is kényszeríté állása megbecsülésére s azért el lehet mondani, hogy a magyar színészet tekintélye e korban nem hogy fogyott, de ellenkezőleg évről-évre nőtt és még az idegenkedőket is megnyerte a maga nemesen felfogott ügyének.

A ránk maradt adatokból — főkép a műsorból — ilyen elsőrendü minőségűnek kell tartanunk az 1811-ik évi debreczeni társulatot, melynek „tulajdonosa“ akkor *Gulácsy Antal* volt s „teljes hatalmú Biztosa“ pedig *Ernyi Mihály*. A férfi tagok közt van *Balogh János* („egyszersmind Jegyző“), *Éder György*, *Horváth József* („egyszersmind Perceptor“, a kiről 1819. évi pesti szereplése alkalmával még a „*Pannonia*“ is az elragadtatás hangján írt), *Kántor Gerzson* („egyszersmind Felvigyázó“, a ki 1807—8—9-ben a pesti színtársu-

latnak volt első, sokat magasztalt komikusa), *Litterati Jozsef*, *Némethi Sándor*, *Sáska János*, *Simonffi György*, („egyszersmind Szín-Mester)⁴, *Udvarhelyi Miklós* („egyszersmind Sugó“). A nőtagok közt van *Engelthaller Anna*, *Kántorné sz. Engelhardt Anna*, *Némethiné*, sz. Szikszai Juliánna és *Juhász Juliánna*.

Az 1811-iki színházi-év megbírálásánál tekintetbe kell vennünk azt a nagy tüzvészt, mely Debreczen városát csaknem teljesen elhamvasztotta. „Nagy szerentséje volt — írja a Hazai és Külf. Tudósításoknak 1811-ben a debreczeni levelező — az itt tartózkodó Magyar Nemzeti Theatralis Társaságnak, hogy a szerentsetlen tűz előtt még a téli játszószínből a nyáriba által nem költözött; mert ottan mindenét elvesztette volna, minthogy a szín elégett.“ És ez a társaság első kötelességének tartotta „megkárosított felebarátain“ segíteni olyképpen, hogy hónapanként két különböző játékdarab előadására kötelezte magát, „*mellyeknek jövedelméből semmi egyéb, a Játékra megkívántató költségeknél le nem huzattatik: hanem a Nemes Tanács által oda rendelendő Személynek által adatik.*“ Jellemző, hogy első jótékony előadásul ápril 15-ére — *Galotti Emiliát* játszották!

E társulat működése jelentőségéről, egyéb adatok hiányában, leginkább műsorából alkothatunk magunknak hű képet és pedig nemcsak a darabok minősége, de azok mennyisége is számot tesz. Az egész éven át 164 estén 136 drbot játszottak; havonként tehát átlag 14-szer¹⁾, és ha tekintetbe vesszük, hogy csupán 40 drbot ismételték meg kétszer, úgy *egy hónapra átlag 8 új darab jutott*. A műsornak tehát leginkább szembeszökő jellemvonása a változatosság. Ez a körülmény folytonos gyakorlatot, szorgalmas próbákat, összetanulást feltételez, a mi heti 4-szeri előadás mellett a többi 3 napon át lehetséges is volt. És ha ez a változatosság nem szolgált éppen kedvező alkalmul arra, hogy a színész elmerüljön egy-egy szerepének részle-

1) Januárban	16 este	17 drbot.	Juliusban	13 este	13 drbot.
Februárban	14 „	15 „	Augusztusban	16 „	17 „
Márcziusban	14 „	16 „	Szeptemberben	13 „	14 „
Áprilisben	11 „	12 „	Októberben	9 „	9 „
Májusban	15 „	16 „	Novemberben	13 „	14 „
Juniusban	15 „	16 „	Deczemberben	15 „	17 „

Magát a műsort lásd a 284. lapon.

teibe, viszont tehetségének sokoldalú kifejlődését mozdította elő. Műfajok szerint a vígjáték uralkodik a műsoron 56 drábalal; az érzékenyítő elemet 44 „érzékeny játék“ képezi, jelölve annak, hogy a magyar színpad is hódolt a kor divatjának, mely a megrázó hatások helyett inkább kedvelte a megríkató helyzeteket. Ehhez a számhoz 8 dráma, 6 nézőjáték és 19 szomorújáték csatlakozik — mind azt bizonyítók, hogy a debreczeni színészet a mulattatás mellett nem feledkezett meg a színpad komolyabb céljairól. Az énekes játékokhoz nem lehetett elég készülségök, de ezt sem hanyagolták el, mert bár csak 2 érzékeny és egy víg operát adtak elő, a szerződötött muzsika-direktor, Seltzer János 3 társával állandó tagja a társulatnak.

Eredeti darabok dolgában azonban szegényesnek tartjuk műsorukat. A 136 darab közt csak 5 eredeti dráma és 1 eredeti érzékeny opera van: *Dugonits András*tól az Arany pereczek és Bátori Mária; *Szentjóni Szabó László*tól Mátyás király; *Andrád Elekt*től Mátyás király és a kolozsvári bíró; *K. Boér Sándor*tól Kun László, és *Köcsi Patkó János*tól A havasi juhász-leány. Ezért azonban nem lehet színészeinket okolni. Sokkalta nagyobb számmal találjuk azonban képviselve a műsoron az úgynevezett *magyarosított* darabokat, melyek az eredetiség külső látszatával feledtetni törekedtek a valóban eredeti drámák nagy hiányát. A 136 drb. közül 37-ről tudtuk más színlapok alapján a magyarosítás tényét biztosan megállapítani. Számadatokban kifejezve az eredeti darabok 9 estét, a magyarosítottak 49 estét foglaltak el s így elmondhatjuk, hogy majdnem minden második előadás legalább külső látszatával bírt az eredetiségnek. Megjegyezzük, hogy igen sok darabnak a színlapját semmiféle gyűjteményben sem találhattuk és ezekre nézve el kellett fogadnunk, hogy fordítások és nem egyuttal magyarosítások.

A shakespeare-i darabok közül *Hamletet* kétszer is adják, hihetőleg a Kazinczy-féle fordítás alapján, mert az előző évek színlapjaiból ezt bizton föltételezhetni. *Romeo és Julia* is előfordul a műsoron kétszer, de ez nem Shakespeare Romeo és Juliája, hanem a Weisse-féle „átdolgozás“, melyet magyarra *Kun Szabó Sándor* fordított.

Molièretől és *Metastasiótól* csak egy-egy darabot találunk. Amattól az Asszonyok iskoláját, hihetőleg a Kotzebue-féle átdolgozás nyomán, emettől a nagyon divatos Themistoclest.

A német irodalom classicus drámáit *Goethe* Clavigoja; *Lessing*

Galotti Emiliája, és a Katona-szerencse (Minna von Barnhelm) meg *Schillertől* a Fortély és szerelem képviselik. Adják egy ízben *Cronegk* Kodrusát is — de legtöbbször *Kotzebue* darabjait, a kinek népszerűségét nagyban bizonyítja, hogy az egykoru színlapokon, egy-egy új darabja előadásakor külön is megjegyzik, hogy ez a darab „ama híres *Kotzebuetől*“ van! A Ritter-drámák egy-egy érdekesebb példánya nélkül el nem lehetett a debreczeni műsor. Ott találjuk *Abellinót*, a nagy banditát; *Karolo Karolinit*, a banditák kapitányát; a *Guis-kardi* grófokat, *Szenvedő Idát*, *Werdingeri Adelheidot* stb. telve lágy-meleg érzékenykedéssel és bombasztikus erőszakoskodásokkal.

E műsor tanulmányozásánál színészeinket illetőleg elvitázhatalan tény: *részökről oda törekedni, hogy a mit az irodalom elfogadhatót nyújt, akár eredetiben, akár fordításban, azt fölvegyék a műsorba és a meglerő hiányokon pedig a saját erejüktől telhetőleg segítsenek.* A debreczeni színészet jelentősége szempontjából ez komoly figyelmet érdemlő dolog. Ha méltányolni akarjuk szerény működésüket, tekintsük meg akkori drámairodalmunkat és hasonlítsuk össze műsorukkal, nem lesz bizonyára joga az utókornak az elismeréssel fukarkodni, nem lesz oka kétségbe vonni a magyar vidéki színészet műveltség-történeti értékét.

Egy vidéki színész — Csokonaynak név- és vérszerinti rokona — írta néhány évtizeddel 1811 után, egy általa kiadott zsebkönyvbe e következő érdekes sorokat: „A Theatrum a múlt idők tsendes Ekhoja; a Színjátzó egy Tubus, melyen a hangok átszűrődnek; a Publikumnak egy lármátlan völgynek kell lenni . . . , mely az abba kiáltott hangokat tisztán vegye által.“ Nagy igaza volt. A késő kor az egykorú adatok segélyével belé képzelheti magát a régi színházi viszonyokba, melyekről jellemző kép verődik vissza emberöltőn túl is. Ha igaz, „hogy a játszószínnak nagy iskolája a mívelt Publicum“, mint azt az idéztük író állítja, magából a játszószín szervezetéből, helyzetéből, műsoraiból kétségkívül hű képet alkothatunk e korok műveltségi viszonyaira nézve is. Ezt a „tsendes Ekhót“ nem lehet meghamisítani. ¹⁾

BAYER JÓZSEF.

¹⁾ Álljon itt, azon legnagyobb valószínűség szerint egyetlen színlap, mely a debreczeni színészet ezen idejéből (1811-ből) ránk maradt. Ez érdekes példány —

melyet Géresi K. úr szívességéből közlök — szép, folió alaku, piros betűs nyomtatvány, becses adalékot képez a vidéki színészet történetéhez. Teljes szövegében, az eredeti helyesírással közöljük, egyrészt azért, hogy lássuk: minő eljárást követtek rendszerint a jutalom-játékok ritka, és csak elsőrendű erőket megillető alkalmánál; másrészt legalább sejtelmünk legyen arról, hogy előadóink az irodalmi műveltség minő fokán állhattak e század elején.

A színlap felső szélén, középpütt a magyar korona van, balra tőle e felirattal: Debreczen. A szöveg többi része mint alább:

Ma Szombatonn Novembernek 30-dik Napján 1811

A Kibérlett Zárt-Székek' felfüggesztésével

A N E M Z E T I J Á T S Z Ó T Á R S A S A G

fog elő adni

Actrix **Juhász Julianna** javára

Egy egészszenn új és nevezetes Szomorú Játékot 4 Felvonásbann

Ezen nevezet alatt

A BOSZSZUÁLLÓK.

Fordította Németből N. Ifjabb Molnár András Úr.

Játszó Személyek

Segvini Blánka, Genuai Grófné	— — — — —	Julianna.
Alexandro	} a' Fiai	Balogh.
Lodovico		Horváth.
Julia, Kamarás Aszszony	— — — — —	Némethiné.
Márkéz Julio Másze	— — — — —	Éder.
Gróf Chiavera	— — — — —	Sáska.
Josephine a' Leánya	— — — — —	Kántorné.
Hyacintha, a Márkéz Házánál	— — — — —	X X X
Enrico, a Márkéz Komornyikja	— — — — —	Kántor.
Pietro, a' Segvini Inassa	— — — — —	Simonfi.
Kornelio	} Banditák	Udvarhelyi.
Dand		X X X
Egy Szolga	— — — — —	Litterati.

A Márkéznak több Szolgája.

A Theatralis Tekintetes Directio tekintetbe vévén, a most uralkodó drágaságot, melynél fogva hivatalomhoz megkívántató eszközöknek megszerzése Hóbeli fizetésemből nem juthat, a' mai Játék jövedelmét méltóztatott nekem kegyesen által engedni. Esedezem ez okból minden rendenn lévő Nézőink és kegyes Pártfogóim előtt, hogy az eddig is tapasztalt szívességgel és gratziával hozzám viseltetni méltóztatassanak. Mellyért én is mindenkor szoros kötelességemnek fogom tartani a háladatosságot, és a Nagy Érdemü Közönségnek töllem kitelhető igyekezettel mulattatására lenni:

legalázatosabb szolgálólok

Juhász Julianna.

A' Bémenetel Arra

Zárt-Székek a' Méltóságos, Tekintetes és Nemes Uraságok szabad tettzése szerint

Első Hely — — 1 Rf. — kr.

Galleria — — — „ 30 „

Kezdődik a' Játék pontba Hat Orakor.